

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA YOSHLAR MA’NAVIYATI HAMDA ADOLATPARVARLIK QADRIYATLARI

Hamroyev Saidjon Sanoyevich

Buxoro davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Telefon: 90-933-28-10

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23012845>

Annotatsiya. Maqolada raqamli-pedagogik transformatsiya sharoitida yoshlar ma’naviy olamining o’zgarishi, adolatparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat qadriyatlarining yangi raqamli muhitda namoyon bo’lish xususiyatlari ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Raqamli kommunikatsiya, ijtimoiy tarmoqlar, sun’iy intellekt vositalari va ta’lim platformalarining yoshlarning axloqiy tanlovi, axborotni baholash qobiliyati hamda fuqarolik pozitsiyasiga ta’siri ochib beriladi. Raqamli makonda adolat haqidagi tasavvurlarni shakllantirish faqat texnologik savodxonlik bilan cheklanmasligi, media-etika, tanqidiy tafakkur, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg’unligi hamda real ijtimoiy mas’uliyat bilan bog’lanishi zarurligi asoslanadi. Shuningdek, ta’lim muassasalarida raqamli fuqarolik, axborot madaniyati va mas’uliyatli sun’iy intellektidan foydalanishga yo’naltirilgan tarbiyaviy mexanizmlarni kuchaytirish bo’yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so’zlar: raqamli transformatsiya, yoshlar ma’naviyati, adolatparvarlik, raqamli fuqarolik, tanqidiy tafakkur, media-etika, milliy o’zlik, ijtimoiy mas’uliyat, sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, axborot madaniyati, qadriyatlar.

Аннотация. В статье с социально-философской точки зрения анализируются изменения духовного мира молодежи в условиях цифрово-педагогической трансформации, а также особенности проявления ценностей справедливости и социальной ответственности в новой цифровой среде. Раскрывается влияние цифровой коммуникации, социальных сетей, инструментов искусственного интеллекта и образовательных платформ на нравственный выбор молодежи, способность оценивать информацию и гражданскую позицию. Обосновывается, что формирование представлений о справедливости в цифровом пространстве не должно ограничиваться технологической грамотностью, а должно быть связано с медиаэтикой, критическим мышлением, гармонией национальных и общечеловеческих ценностей и реальной социальной ответственностью. Предлагаются практические меры по развитию цифрового гражданства, информационной культуры и ответственного использования искусственного интеллекта в образовательной среде.

Ключевые слова: цифровая трансформация, духовность молодежи, справедливость, цифровое гражданство, критическое мышление, медиаэтика, национальная идентичность, социальная ответственность, искусственный интеллект, цифровое образование, информационная культура, ценности.

Abstract. The article provides a socio-philosophical analysis of changes in young people’s spiritual world under digital-pedagogical transformation and examines how the values of justice and social responsibility are expressed in the emerging digital environment. Particular attention

is paid to the influence of digital communication, social networks, artificial intelligence tools and educational platforms on moral choice, information evaluation and civic attitudes. The study argues that cultivating a sense of justice in digital space should not be reduced to technological literacy; it should also incorporate media ethics, critical thinking, the interaction of national and universal values, and responsibility in real social life. Practical proposals are offered for strengthening digital citizenship, information culture and responsible use of artificial intelligence in educational institutions.

Keywords: digital transformation, youth spirituality, justice, digital citizenship, critical thinking, media ethics, national identity, social responsibility, artificial intelligence, digital education, information culture, values.

KIRISH

XXI asrning ikkinchi choragiga kelib raqamli texnologiyalar insonning nafaqat mehnat va ta’lim faoliyatini, balki uning axborotni qabul qilish, voqelikni baholash va boshqalar bilan munosabat qurish usullarini ham sezilarli darajada o’zgartirmoqda. Ayniqsa, yoshlar kundalik hayotining katta qismi raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, sun’iy intellektga asoslangan servislar va masofaviy ta’lim vositalari bilan bog’lanayotgani sababli ma’naviy tarbiya masalasi yangi mazmun kasb etmoqda. Bunday vaziyatda yoshlarning texnologiyadan foydalanish ko’nikmasi bilan bir qatorda, axborotga axloqiy munosabat, haqiqat va yolg’onni farqlash, o’z fikrini mas’uliyat bilan ifodalash, boshqalarning sha’ni va huquqlarini hurmat qilish qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Raqamli transformatsiya o’z mohiyatiga ko’ra faqat texnik yangilanish emas. U jamiyatdagi muloqot shakllari, ijtimoiy ishonch, qadriyatlar almashinuvi va qaror qabul qilish madaniyatiga ham ta’sir ko’rsatadigan murakkab ijtimoiy jarayondir. Shu sababli yoshlar ma’naviyatini raqamli muhitdan ajratilgan holda o’rganish yetarli emas. Adolatparvarlik ham zamonaviy sharoitda yangi mazmuniy qirralarga ega bo’lmoqda. Axborotdan teng foydalanish, shaxsiy ma’lumotlarni hurmat qilish, kiberbullingga qarshi turish, mualliflik huquqiga rioya qilish, algoritmik qarorlarning xolisligi va raqamli muloqotda inson qadr-qimmatini saqlash kabi masalalar adolat tushunchasining raqamli o’lchamlarini yuzaga chiqarmoqda.

O’zbekistonda yoshlarni bilimli, mustaqil fikrlaydigan va jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglaydigan avlod sifatida voyaga yetkazish taraqqiyot strategiyasining muhim yo’nalishlaridan biri sifatida qaraladi [1]. Mazkur yondashuv raqamli ta’lim sharoitida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning mazmunini yangilash, yoshlarni texnologiyaning passiv iste’molchisi emas, balki undan ongli va mas’uliyatli foydalanuvchi sifatida shakllantirish zaruratini kuchaytiradi.

ASOSIY QISM

Yoshlar ma’naviyati shaxsning o’zligini anglash, axloqiy mezonlarni tanlash, jamiyatga daxldorlik hissi va ijtimoiy xulq-atvorida namoyon bo’ladigan yaxlit qadriyatlar tizimidir. Raqamli muhit ushbu tizimning shakllanishiga ikki tomonlama ta’sir ko’rsatadi. Bir tomondan, ochiq elektron kutubxonalar, masofaviy kurslar, ilmiy platformalar va turli madaniyatlar bilan muloqot imkoniyati yoshlarning bilim doirasini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan esa, axborotning haddan tashqari ko’pligi, ishonchsiz manbalar, manipulyativ kontent, tajovuzkor kommunikatsiya va “tezkor hukm” madaniyati shaxsning mustaqil axloqiy pozitsiyasini zaiflashtirishi mumkin.

Shu ma’noda, raqamli makonda adolatparvarlikni shakllantirishning birinchi sharti – axborotni tanqidiy baholash madaniyatidir. Yosh foydalanuvchi ma’lumotning manbasini tekshirish, dalil bilan fikrni farqlash, bir masala yuzasidan muqobil nuqtayi nazarlarni solishtirish va hissiy ta’sirga asoslangan xabarlariga ehtiyotkor munosabatda bo’lishni o’rganishi lozim. Tanqidiy tafakkur shaxsni har qanday fikrni inkor etishga emas, balki xulosani asos va dalil bilan bog’lashga o’rgatadi. Shu jihatdan u adolatli baholashning intellektual poydevori vazifasini bajaradi [2].

Ikkinchi muhim masala – virtual faollik va real ijtimoiy mas’uliyat o’rtasidagi nisbatdir. Ijtimoiy tarmoqlarda adolatsizlik holatiga munosabat bildirish, muammoni yoritish yoki jamoatchilik fikrini shakllantirish fuqarolik faolligining zamonaviy ko’rinishi bo’lishi mumkin. Biroq faqat “layk”, izoh yoki repost bilan cheklangan faollik real hayotdagi mas’uliyatni avtomatik ravishda anglatmaydi. Adolatparvarlik shaxsning kundalik xulqida – o’qishda halollik, mehnatda vijdonlilik, boshqalarning huquqini hurmat qilish, jamoat mulkiga ehtiyotkorlik, kamsitish va zo’ravonlikka murosasiz munosabatda bo’lish orqali namoyon bo’ladi. Demak, raqamli pozitsiya real axloqiy amaliyot bilan mustahkamlangandagina barqaror qadriyatga aylanadi.

Uchinchi jihat milliy o’zlik va ochiq raqamli madaniyat o’rtasidagi muvozanat bilan bog’liq. Globallashuv yoshlar uchun turli g’oya, turmush tarzi va madaniy tajribalarni bir makonda uchrashtiradi. Bunday ochiqlikni faqat tahdid sifatida talqin qilish biryoqlama yondashuv bo’ladi. Aksincha, milliy qadriyatlarning mazmunini zamonaviy raqamli shakllarda tushunarli, dalillangan va jozibador tarzda taqdim etish yoshlarning tarixiy xotirasi va madaniy o’zligini mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Bu jarayonda milliy qadriyatlar umuminsoniy tamoyillar – inson qadr-qimmati, tenglik, bag’rikenglik, halollik va mas’uliyat bilan uyg’un holda talqin qilinishi muhim.

Raqamli ta’limning tarbiyaviy imkoniyatlari aynan shu nuqtada namoyon bo’ladi. Ta’lim platformalarida muammoli vaziyatlar tahlili, raqamli debat, keys-stadi, faktlarni tekshirish mashqlari va ijtimoiy loyihalardan foydalanish orqali o’quvchi hamda talabalarning axloqiy mulohaza yuritish tajribasini oshirish mumkin. Masalan, “raqamli muhitda adolat” mavzusidagi keysda talabalarga shaxsiy ma’lumotlardan ruxsatsiz foydalanish, kiberbulling, akademik halollik yoki sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan ishning muallifligi kabi vaziyatlar taklif etilib, ularning huquqiy va axloqiy tomonlarini muhokama qilish mumkin. Bunday mashg’ulot tayyor hukmni yodlatishdan ko’ra, adolat mezonlarini mustaqil qo’llash ko’nikmasini rivojlantiradi.

Sun’iy intellektning ta’limga kirib kelishi esa masalani yanada murakkablashtirmoqda. Generativ sun’iy intellekt bilim olishni tezlashtirish, individual ta’lim trayektoriyasini qo’llab-quvvatlash va katta hajmdagi ma’lumotni tahlil qilishda foydali vosita bo’lishi mumkin. Shu bilan birga, undan tayyor matnni o’zlashtirish, manbani tekshirmasdan foydalanish yoki mustaqil fikrlashni texnologiyaga topshirish akademik halollik va shaxsiy mas’uliyat bilan bog’liq muammolarni yuzaga keltiradi. UNESCO sun’iy intellektdan ta’limda foydalanishda inson markazli, etik va xavfsiz yondashuv zarurligiga alohida e’tibor qaratadi [3]. Shuning uchun ta’lim muassasasida “sun’iy intellektdan foydalanish mumkin yoki mumkin emas” degan sodda qarama-qarshilikdan ko’ra, undan qaysi vazifada, qanday oshkoralik va mas’uliyat bilan foydalanish mumkinligini o’rgatish maqsadga muvofiq.

Raqamli adolat tushunchasini shartli ravishda uch o‘zaro bog‘liq mezon orqali ifodalash mumkin. *Imkoniyat mezoni* yoshlarning sifatli raqamli resurslar va ta’lim vositalaridan foydalanish imkoniyatini nazarda tutadi. *Munosabat mezoni* raqamli muloqotda inson qadr-qimmatini, shaxsiy hayot daxlsizligi va fikrlar xilma-xilligiga hurmatni anglatadi. *Mas’uliyat mezoni* esa shaxsning tarqatayotgan axboroti, raqamli izi, mualliflikka munosabati va texnologik vositalardan foydalanish oqibatlarini anglashini talab qiladi. Ushbu uchlik adolatparvarlikni abstrakt axloqiy tushuncha darajasidan kundalik raqamli xulq-atvor mezoniga olib chiqadi.

Mazkur jarayonda oila, ta’lim muassasasi va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Oilada raqamli odob va mas’uliyatning dastlabki me’yorlari shakllansa, ta’lim muassasasi ularni bilim, tanqidiy tahlil va amaliy mashg‘ulotlar bilan boyitadi. Ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari va yoshlar tuzilmalari esa sog‘lom raqamli muloqot, ijtimoiy tashabbus va media savodxonlik uchun kengroq ijtimoiy maydon yaratadi. Yoshlar ma’naviyati haqidagi tadqiqotlarda ham ularning qadriyatlarini jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlar, ta’lim va kommunikativ muhit bilan uzviy aloqada shakllanishi qayd etiladi [4].

Shundan kelib chiqib, raqamli-pedagogik transformatsiya sharoitida tarbiyaviy ishlarning samaradorligini “raqamli kompetensiya – tanqidiy tafakkur – axloqiy tanlov – ijtimoiy mas’uliyat” ketma-ketligi asosida tashkil etish mumkin. Birinchi bosqichda yosh texnologik vositadan foydalanishni o‘rganadi. Ikkinchi bosqichda axborotni tahlil qilish va tekshirish ko‘nikmasini egallaydi. Uchinchi bosqichda raqamli vaziyatga axloqiy baho beradi. To‘rtinchi bosqichda esa o‘z qarorining boshqa shaxslar va jamiyatga ta’sirini anglab, mas’uliyatli harakat qiladi. Ushbu model raqamli savodxonlikni ma’naviy tarbiyadan ajratmasdan, ularni yagona pedagogik jarayon sifatida ko‘rishga imkon beradi.

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR

Raqamli transformatsiya yoshlar ma’naviyatini bir tomonlama zaiflashtiradigan yoki avtomatik ravishda yuksaltiradigan jarayon emas. Uning tarbiyaviy natijasi yoshlarning raqamli muhitga qanday tayyorlanishi, ta’lim mazmunida qanday qadriyatlar ustuvor qo‘yilishi va texnologik imkoniyatlarning qanday axloqiy mezonlar bilan uyg‘unlashtirilishiga bog‘liq. Adolatparvarlikni raqamli davr talablari asosida rivojlantirish uchun yoshda axborotni tekshirish, o‘z fikrini dalillash, boshqa shaxsning huquq va qadr-qimmatini hurmat qilish, raqamli faoliyat oqibatlarini uchun javobgarlikni his etish kabi sifatlar birgalikda shakllantirilishi lozim.

Amaliy jihatdan, birinchidan, oliy va umumiy o‘rta ta’lim dasturlarida media savodxonlik, media-etika, akademik halollik va mas’uliyatli sun’iy intellektdan foydalanish elementlarini fanlararo modul sifatida kuchaytirish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, talaba va o‘quvchilarni faktcheking, raqamli volontyorlik, ma’rifiy kontent yaratish hamda mahalliy ijtimoiy muammolar uchun raqamli yechim ishlab chiqishga yo‘naltirilgan loyihalarga jalb etish zarur. Uchinchidan, pedagoglarning raqamli vositalardan foydalanish kompetensiyasi bilan bir qatorda, ularning raqamli etikaga oid metodik tayyorgarligini ham muntazam rivojlantirish lozim. To‘rtinchidan, yoshlarning milliy madaniy merosga oid ishonchli raqamli manbalar bilan ishlashini rag‘batlantirish, tarixiy va ma’naviy merosni zamonaviy multimedia shakllarida talqin qiladigan loyihalarni qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Demak, raqamli davrda ma’naviy tarbiyaning bosh vazifasi yoshlarni texnologiyadan cheklash emas, balki texnologik imkoniyatlardan ongli, adolatli va mas’uliyatli foydalanish

madaniyatini shakllantirishdan iborat. Raqamli kompetensiya ma’naviy mezonlar bilan uyg’unlashganda, texnologiya yoshning mustaqil tafakkuri, fuqarolik faolligi va adolatparvarlik pozitsiyasini rivojlantiruvchi vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. – Upper Saddle River, NJ: Financial Times Prentice Hall, 2002.
3. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.
4. Bekmurodov M. O‘zbekiston yoshlari: ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy jarayonlar. – Toshkent: Akademiya, 2022. – 210 b.